

УДК 331.35

Полінкевич О.М., д.е.н., проф.

Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСКЛЮЗІЇ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

В статті розглянуто регіональні особливості соціально-економічної ексклюзії персоналу на підприємствах на прикладі Волинської області, визначено основні показники, за допомогою яких проводиться її оцінювання, окреслено фактори, які спричинили поглиблення відторгнення персоналу на підприємствах, запропоновано заходи щодо зниження соціально-економічної ексклюзії.

Ключові слова: соціально-економічна ексклюзія, людський розвиток, конкурентоспроможність, продуктивність праці.

Polinkevych O.M.

REGIONAL FEATURES OF SOCIO-ECONOMIC EXCLUSION OF PERSONNEL ON ENTERPRISES

The article considers regional peculiarities of socio-economic exclusion of personnel at enterprises on the example of the Volyn region, defines the main indicators by which its evaluation is carried out, outlines factors that have caused deepening of personnel rejection at enterprises, measures are proposed to reduce social and economic exclusion.

Under social rejection (exultation) understands the phenomenon that individual people or groups of people suffer from a series of interrelated problems such as lack or low income, poor living conditions, lack of access to vital services (health care, education, social assistance), to participate in social, cultural or political life, as well as to communicate with friends and relatives. There are four main types of social exclusion: 1) economic (low income); 2) political; 3) cultural; 4) social (social services and social inclusion). The article will focus on the first and fourth types of exclusion. We will evaluate the economic esclus for such indicators as: the number of vacancies at the end of the year, the load per vacancy at the end of the year, the number of staff members, the average monthly wage. The social exulus is determined by the following indicators: population provision by doctors per 10,000 population at the end of the year, subsidized households.

In the Volyn region there is a socio-economic exclusion. These processes

accelerate territorial placement, introduction of a visa-free regime, low wages and social security. It should be noted that the main measures that would reduce the socioeconomic exultation are: 1) improvement of working conditions and social security by enterprises; 2) creation of funds for material incentives; 3) increasing productivity; 4) reduction of material and energy intensity of products; 5) search for new markets; 6) observance of the principles of social responsibility of business, etc.

Key words: socio-economic exclusion, human development, competitiveness, productivity.

Полинкевич О.Н.

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭКСКЛЮЗИИ ПЕРСОНАЛА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ

В статье рассмотрены региональные особенности социально-экономической эксклюзии персонала на предприятиях на примере Вольнской области, определены основные показатели, с помощью которых проводится ее оценка, определены факторы, которые вызвали углубление отторжения персонала на предприятиях, предложены меры по снижению социально-экономической эксклюзии.

Ключевые слова: социально-экономическая эксклюзия, развитие общества, конкурентоспособность, производительность труда.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Формування соціально-економічної політики на засадах поведінкової економіки призвели до зміни ставлення до подолання проблеми соціально-економічного відторгнення (ексклюзії) персоналу на підприємствах, механізми боротьби з яким відрізняються від концепції бідності та занепаду і полягають у створенні системи соціальних послуг, спрямованих на соціальне залучення (інклюзію). Це має відобразитися в національній стратегії соціально-економічного розвитку країни. Особливістю соціально-економічної ексклюзії є обмеження загальноновизнаних прав, дискримінація під час інтеграції, динамічність процесу відторгнення, горизонтально-вертикальний тип соціальної стратифікації, та у зв'язку з цим необхідність розвитку соціальних послуг як засобів активації [1, с. 160].

На вимогу дотримання соціальних принципів та формування соціальної корпоративної відповідальності на підприємствах набуває своєї актуальності питання подальшої імплементації європейських практик соціально-економічної ексклюзії персоналу на підприємствах. Посилюється важливість забезпечення соціальних гарантій, створення гідних та комфортних умов праці, забезпечення дотримання гендерного балансу з урахуванням регіональних особливостей та політики розвитку територій.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблематика соціально-економічної ексклюзії міститься у працях багатьох українських вчених. Варто виокремити О.В. Макарова [7]. Висвітлено питання, пов’язані із вивченням феномена соціального відторгнення. Викладено деякі методологічні підходи до його оцінювання, охарактеризовано можливості інформаційного забезпечення, подано аналітичні матеріали щодо проявів та специфіки соціального відторгнення в Україні. Визначено, що відторгнення населення від системи соціальних послуг та соціального оточення в Україні має свою специфіку, яка характеризується загалом невисоким рівнем і переважно проявляється на національному рівні у нерівному доступі до послуг за місцем проживання та матеріальним добробутом. Найгостріше зазнають проблеми відторгнення від соціального захисту та соціальних послуг безхатченки та особи з особливими потребами.

Т.В. Перегудова зазначила, що для забезпечення стійкої тенденції людського розвитку в Україні особливого значення набуває визначення основних орієнтирів формування соціальної політики, яка має враховувати принципи соціальної інклюзії населення. Позитивна практика європейських країн має стати підґрунтям соціальних реформ в Україні. Побудова системи якісних соціальних стандартів людського розвитку передбачає переосмислення основних напрямів соціальної політики, виходячи за межі соціального захисту населення, спираючись на стійке залучення відторгнутого населення до суспільно-корисної

діяльності на засадах соціальної інклюзії шляхом створення робочих місць та стимулювання повернення до трудової діяльності [9].

О.В. Акіліна, оцінивши стан соціального відторгнення населення України, сформулювала критичні наслідки цього явища [2]:

1. Населення, яке перебуває на межі або за межею бідності, випадає з цивілізаційного контексту. Цим людям недоступна життєво необхідна інформація, нормальна освіта; їм недоступна соціалізація – вони не можуть входити в дієздатні і перспективні соціальні системи. Ці люди фактично виявляються викинутими з соціального життя суспільства.

2. Відбувається докорінна зміна системи мотивацій. Якщо перед людиною постало і ніяк не зникає питання, де і як роздобути шматок хліба й не існує цивілізованого розв’язання цього питання, то така людина змінюється в моральних, етичних, ціннісних системах координат разуче і невідворотно.

3. Особливо небезпечний, наслідок – те, що масова люмпенізація значної частини населення знаменує неминучу загибель демократії в Україні. Демократії як такої. Бо демократія – це спосіб політичного устрою економічно незалежних і політично вільних людей. А не голодних кріпаків, яким достатньо роздати перед виборами по 10 (50, 100...) гривень, або по кілограму гречки, щоб забезпечити «потрібний результат». Рабам нема потреби пропонувати жодних програм, навіть написаних «під кальку», оскільки самі вони й не потребують ні чесних політиків, ні компетентних управлінців.

Г.С. Ліхоносова зазначає, що проблема відторгнення знаходить свою актуалізацію саме в сучасності, коли глобалізація загрожує світовій спільноті відкотом від продуктивного принципу до монетаристської в економіці, від плюралістичної системи міжнародних відносин до диктату однополярності в світовій політиці. Визначено, що претензії глобальних фінансових і політичних гравців на затвердження глобального світового порядку приводять до стану загального та глобального відторгнення. Доведено, що порушення

традиційних зв’язків – сімейних, національних, трудових, духовних – призводить до знеособлення конкретної людини, що у підсумку відображається в атомізації соціально-економічного розвитку країни в цілому [4; 5].

А.Г. Кондиріна здійснила оцінювання причин й особливостей соціального відторгнення в Україні, визначено соціально відторгнуті групи населення та запропоновано певні рекомендації щодо розроблення державної політики для подолання бар’єрів на шляху до соціального залучення всіх верств населення. Встановила, що досягнення високого рівня людського розвитку є неможливим за наявності значної кількості населення, яке є соціально відторгнутим, тобто тих, що стикаються з серйозними перешкодами у різних сферах свого життя. Саме обмеження в економічній, культурно-освітній, соціальній та політичній сферах звужують свободу вибору людей, що є безпосередньою перепорою для досягнення високого рівня людського розвитку в Україні. Подолання зазначених бар’єрів і зміцнення процесів соціального залучення є необхідною умовою розширення справжніх можливостей та свобод громадян [3].

О.М. Полінкевич, В.П. Лещук визначили роль та значення аутплейсменту в реалізації ефективної підприємницької системи соціально-трудова відносин, сприяли зменшенню ексклюзії персоналу на підприємстві, оцінили персонал машинобудівних корпорацій України та Польщі [11; 10].

С. Оксамитна, В. Хмелько зазначили, що динаміка зміни матеріальних чинників соціальної ексклюзії свідчить про те, що відбулися деякі зміни на краще, коли поширеність матеріальних передумов соціальної ексклюзії в Україні хоча й повільно, але скорочувалася. Динаміка розглянутих соціальних чинників соціальної ексклюзії, які характеризують макросоціальні умови одержання необхідної освіти та оплачуваної роботи, не є односпрямованою, а саме – позитивні тенденції тут є поки що нестабільними. Динаміка міжособистісної соціальної ексклюзії протягом останніх років є вельми несприятливою. Все більше

людей відчувають себе залишеними у важку хвилину без допомоги від тих, хто міг би її надати. Можна припустити, що це явище є виявом міжособистісного відчуження, яке супроводжує розширення ареалу егоїстичного індивідуалізму, пов'язаного з природою процесів первісного накопичення капіталу в нашому суспільстві [8].

Незважаючи на поширення соціально-економічної ексклюзії як об'єкта дослідження, залишаються недостатньо вивченими окремі питання щодо регіональних особливостей.

Цілі статті. Метою статті є вивчення регіональних особливостей соціально-економічної ексклюзії персоналу на підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. О.В. Макарова під соціальним відторгненням (ексклюзією) розуміє явище, яке полягає у тому, що окремі люди або групи людей страждають від низки взаємопов'язаних проблем, таких як відсутність чи низький рівень доходу, погані умови життя, відсутність можливості отримувати життєво важливі послуги (охорони здоров'я, освіти, соціальної допомоги), брати участь у суспільному, культурному або політичному житті, а також спілкуватися з друзями та родичами. Вирізняють чотири основні види соціальної ексклюзії: 1) економічне (низькі доходи); 2) політичне; 3) культурне; 4) соціальне (соціальні послуги та соціальне оточення) [7, с. 58]. У статті буде зроблено акцент на першому та четвертому виді відторгнення.

Оцінимо ексклюзію економічну за такими показниками, як: кількість вакансій на кінець року, тис. од.; навантаження на одну вакансію на кінець року, осіб; облікова кількість штатних працівників, на кінець року, тис. осіб; середньомісячна заробітна плата, грн. Соціальна ексклюзія визначається за такими показниками: забезпеченість населення лікарями на 10000 населення на кінець року, к-сть; домогосподарства, яким призначено субсидії, од. Результати зведемо у табл. 1.

Таблиця 1

Основні показники соціально-економічної ексклюзії персоналу на підприємствах

Показник	Волинська область				Україна			
	2014	2015	2016	2017	2014	2015	2016	2017
Економічна ексклюзія								
Кількість вакансій на кінець року, тис. од.	0,5	0,8	1,6	2,2	35,3	25,9	36	50,4
Навантаження на одну вакансію на кінець року, осіб	22	15	6	4	14	19	11	7
Облікова кількість штатних працівників, на кінець року, тис. осіб	194,3	182,6	183,1	185,9	9022,4	8204,8	8088	7948,3
Середньомісячна заробітна плата, грн	2721	3291	4047	5849	3480	4195	5183	7104
Соціальна ексклюзія								
Забезпеченість населення лікарями на 10000 населення на кінець року, к-сть	37,5	48,7	48,3		43,5	43,7	44	
Домогосподарства, яким призначено субсидії, тис. од		147	197	200		4879	6549	6921

* складено автором за даними [12]

Дані таблиці 1 засвідчують, що у Волинській області кількість вакансій на кінець року зросла в 4,4 рази по Волинській області та на 42,8 % по Україні. Навантаження на одну вакансію зросло на 18,2 % по Волинській області та 50 % по Україні, облікова чисельність штатних працівників зросла на 95,7 % та 88,1 % відповідно, середньомісячна зарплата зросла в 2,1 ради та 2,04 рази відповідно у 2017 році проти 2014 року. Кількість домогосподарств, які отримують субсидію зросла на 36% по Волинській області і на 41,9 % по Україні відповідно у 2017 році проти 2014 року. Забезпеченість населення лікарями на 10000 населення по Волинській області у 2017 році проти 2014 року зросла на 28,8 % та 1,1 % по Україні.

Висновки. У Волинській області спостерігається соціально-економічна ексклюзія. Ці процеси прискорює територіальне розміщення, уведення безвізового режиму, низький рівень заробітної плати та соціального забезпечення. Варто зазначити, що основними заходами, які б сприяли зменшенню соціально-економічної ексклюзії є:

- 1) покращення умов праці та соціального забезпечення самими підприємствами;
- 2) створення фондів матеріального стимулювання;
- 3) підвищення продуктивності праці;
- 4) зниження матеріаломісткості та енергомісткості продукції;
- 5) пошук нових ринків збуту;
- 6) дотримання принципів соціальної відповідальності бізнесу тощо.

1.Абрахамсон П. Социальная эксклюзия и бедность / П. Абрахамсон // *Общественные науки и современность*. – 2001. – № 2. – С. 158–166.

2.Акіліна О.В. Соціальне відторгнення: європейський досвід та українські реалії [Електронний ресурс] // *Відкриті очі*. – 2015. – 27 листоп. – Режим доступу: http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2015/11/blog-post_25.html.

3.Кондиріна А.Г. Соціальне відторгнення як причина низького рівня людського розвитку в Україні / А.Г. Кондиріна // *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. – 2013. – № 2 (66). – С. 24–28.

4.Ліхоносова Г.С. Місце феномена соціального відторгнення в сучасних соціально-економічних трансформаціях / Г.С. Ліхоносова // *Науковий вісник Мукачівського державного університету, Серія Економіка*. – 2015. – Вип. 2(4). – Частина 1. – С. 48–53.

5.Ліхоносова Г.С. Феномен соціально-економічного відторгнення в контексті сучасної глобалізації / Г.С. Ліхоносова // *Часопис економічних реформ*. – 2016. – № 2. – С. 75–1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Cher_2016_2_13.

6. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект (колективна монографія) / за ред. Е.М. Лібанової; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – Київ, 2015. – 356 с.

7.Макарова О.В. Соціальне відторгнення в Україні: специфіка проявів та методологія оцінювання / О.В. Макарова // *Демографія та соціальна економіка*. – 2011. – № 1(15). – С. 57–68.

Економічні науки: збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. – Серія “Регіональна економіка”. – Випуск 15 (59). – Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Л.Л. Ковальська. – Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2018. – 292 с.

8. Оксамитна С. Соціальна ексклюзія в Україні на початковій стадії реставрації капіталізму [Електронний ресурс] / С. Оксамитна, В. Хмелько. – Режим доступу: https://www.kiis.com.ua/materials/articles/social%20exclusion_Oksamytna_Khmelko.pdf.

9. Перегудова Т.В. Соціальна інклюзія як елемент соціальної політики: європейські уроки для України / Т.В. Перегудова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2016. – Вип. 19. – С. 98–102. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2016_19_22.

10. Полінкевич О.М. Оцінювання персоналу машинобудівних корпорацій України та Польщі / О.М. Полінкевич, В.П. Лещук // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2018. – № 1. – С. 36–41.

11. Полінкевич О.М. Роль та значення аутплейсменту в реалізації ефективної підприємницької системи соціально-трудових відносин / О.М. Полінкевич // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2016. – № 2. – С. 46–51.

12. Праця України у 2017 році: статистичний збірник / Державна служба статистики України. – Київ: ТОВ «Август Трейд», 2018. – 282 с.